

Blazovich László

Mozaikok az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület történetéből
(Visszaemlékezés)

Mint a földkerekségen mindenütt, az örök változás az egyedüli állandó, minden mozgásban van. A tétel a településekre és hálózatokra ugyancsak érvényes. Alakulásuk hol lendületes, hol stagnáló képet mutat. Hazánkban, a Kárpát-medencében hasonló a helyzet, ahol a bekövetkezett történeti folyamatokat általában a honfoglalás idejétől vizsgáljuk és elemezzük, jóllehet célszerű visszatekinteni korábbi időkre.

Így áll a dolog a településekkel is. A neolitikum óta különböző népek által folyamatosan lakott Kárpát-medencében a különböző kultúrákat teremtő népek a nekik megfelelő lakóhelyeket hoztak létre, és azok hálózatát alkották meg. A neolit kor letelepedett, földműveléssel foglalkozó népei például az élővizek, (folyók, tavak) partjain hozták létre ún. tell településeiket, a nomád nagyállattartók pedig életmódjuknak megfelelően gyorsan változtatható lakhelyeken éltek. Már ebben az időben hajózták az arra alkalmas folyókat és egyéb vizeket, továbbá kialakultak a fő útvonalak, és átkelő helyeik. Gondoljunk csak a nagy nyugat-keleti utak átkelőhelyeire, Budára és Pestre, valamint Szegedre, ahol a Maros és Tisza mentén haladó utakon járók és a folyókon hajózók vehették az irány nyugat felé. E helyeknek és sok társuknak régészeti emlékeit már feltárták. Honfoglaló elődeink, akik már ismerték a téli-nyári szállások rendszerét, faházakban és sátrakban egyaránt laktak, valamint az előttük járók által kitaposott utakon és használt vizeken közlekedtek.

A településhálón egyre inkább azok a helyek kaptak hangsúlyos szerepet, amelyek forgalmi csomópontok lettek, továbbá a vizek melletti téli szállásokból jöttek létre az állandóan lakott falvak, amelyek éppen úgy sorakoztak egymás mellett a hegyes vidékek folyóvölgyeiben, mint az alföldek folyói és tavai

mellett. A kisebb, nagyobb települések körül a vizektől távolabb ideiglenes lakott helyek, állattartó szállások alakultak ki. Így jött létre már a korai időkben a települések hierarchikus rendje a honfoglalás után.

Eme állapoton jelentős változás akkor következett be, amikor az egyes úri nemzetségek birtokaikban osztályt tettek, azaz egymás között felosztották őket, és ki-ki szolga népével a saját birtokára költözve telepedett le. E mozgalom során sok 5-10 házas apró falu, szolgatelep keletkezett. Közülük az életképtelenek hamar megszűntek, az erősek megizmosodtak, és faluvá fejlődtek. E helyzetet máig őrzik a Dunántúl aprófalvas vidékei. Az ún. falupusztásodás okai között a gazdaságiak mellett a háborús események, valamint természeti és egyéb katasztrófák (árvíz, tűzvész) játszottak szerepet. A falupusztásodási folyamatra erősen hatott az Alföldön a tatárjárás, majd a 15. században a nagyállattartás legelő igénye, végül a török hódoltság és a visszafoglaló háborúk kora. Eme elnéptelenedett helyek emlékét oklevelek őrizték meg, valamint régészek ásói tárták fel nyomukat.

A törökkor és a Rákóczi- szabadságharc után az országon belül bekövetkezett vándorlás és a betelepítések nyomán új falvak sokasága született, ám nem minden korábbi helyet ültek meg. Ilyenek voltak például a mezővárosi szinthez közel jutott egyes óriásfalvak, mint például a mai Hódmezővásárhely határában állott Csomorkány, vagy a Szentés közelében feküdt Donáttornya, vagy a középkori templomromjáról híres, Nagybecskerek melletti Aracs. Mégis, ezen időtől kezdve a lakosság, és ennek megfelelően a települések és az egyes településeken élők száma folyamatosan gyarapodott egészen az első világháború végéig, amellyel egyúttal egy rövid ideig tartó népességrobbanás időszaka zárult le hazánkban. Ez a nyugati országokban jóval hosszabb időt tett ki. A tárgyalt időszakban a településhálón annyi változás következett be, hogy a vasút kiépítése szerkezeti változásokat hozott. A Dunántúlon, például Szombathelynek mint vasúti gócpontnak a jelentősége megnövekedett, Kőszegé aláhanyatlott,

Sopront messze megelőzte Győr. Az Alföldön egyes Tisza menti helyek jelentősége csökkent, másoké emelkedett.

A két világháború között az ún. demográfiai átmenet időszakában a népesség növekedése lassan megállt, és a 20. század utolsó harmadában száma csökkenni kezdett. Mint mindig, a folyamatnak főképp a kis és gyenge települések estek áldozatul. Megindult a falvak lakosságának csökkenése, amelybe a mezőgazdaság kolhozosítása nagymértékben belejátszott. A minden tekintetben meggyengült helyiségek sokasága ma egyre kilátástalanabb helyzetben a létéért küzd.

A fenti, dióhéjban bemutatott hosszú időszakot (*longue dure-t*) a Magyarország történeti statisztikai helynévtárának munkálatai során tanulmányozó főszerkesztő, Dr. Kovacsics József, az újkori magyar történeti demográfia atyja és emellett sok tudomány művelője tapasztalatai nyomán vetette fel és szervezte meg a Pusztuló és Elpusztult Magyar Falvakért Egyesületet ismert demográfusok és egyetemi tanárok részvételével, amely már hosszabb ideje fejti ki tevékenységét. A gondolat nem a tudós íróasztala mellett, könyvhalmazok közepette, hanem a településhálózat legszamosabb, ám leggyengébb egységének, az aprófalvak csoportjának a létéért aggodásból született. Időszerűségét példázza, hogy a Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége hasonló célú mozgalmat indított el, továbbá sok emberben, köztük kortárs tudósokban fogalmazódott meg a törődés igénye. Kelemen Ferenc később egyesületünk egyik alelnöke, például a Nógrád megyei Szúcs határában 2002-ben a valamikor Pusztaszúcs néven ismert, a törökkorban elnéptelenedett helyen keresztet emelt, amelyet megcsodálhat, aki a Bükk és a Mátra nyúlványában kanyargó útról feltekint az Egyház-hegy felé. Egy nem hazai példát említek még, a nemrég elhunyt aradi történész, Kovács Géza *Eltűnt települések Arad megyében* című, 2005-ben megjelent kötetét.

Az egyesület 2003 nyarán tartotta alapító közgyűlését Kovacsics József alapító elnök vezetésével, és még az év szeptember 15-én a Fővárosi Bíróság be

is jegyezte. Az egyesület több mint húsz taggal kezdte tevékenységét. Közülük Prof. em. Kovacsics Józsefné és családja mellett többen aktívan vettek részt az egyesület munkájában, mint például Biernacki Karol, Hárshegyi József, Kelemen Ferenc, Dr. Kozári Józsefné, Dr. Kruzslicz István Gábor, Matits Ferenc, Dr. Vavró István. Az alapító elnök betegsége, majd halála következtében a munka megtorpant, majd 2005 februárjában indult újra a korábban megfogalmazott célokkal és az alapító elnök emlékének ápolásával az új elnök, Blazovich László vezetésével. A kis közösség tevékenysége azóta folyamatos. Emlékoszlopok állításában, emléktáblák elhelyezésében és hozzájuk kapcsolódóan előadássorozatok rendezésében fejeződik ki.

Az Egyesület célja, hogy az ország területén elnéptelenedett falvak emlékével és a 18-19. századi népességszámhoz képest 50%-kal nagyobb mértékben fogyó falvak sorsával foglalkozzon. Ami az elpusztult falvakat illeti: csupán a Dunántúlon 2300-nál több elnéptelenedett faluról rendelkezünk azonosított adatokkal. Elnevezése csak néhánynak maradt fenn dűlő vagy határrész neveként. Egyesületünk továbbá feladatának tekinti, hogy a pusztásodott faluhelyeket mint kulturális örökségünket a területileg illetékes önkormányzatok részvételével megemlékező ünnepség keretében emlékoszloppal vagy táblával jelölje meg.

A rendezvények a települések közösségének összekovácsolását kívánják szolgálni, az emlékhelyek pedig turisztikai látványosságként hatnak. Legyenek ezen helyek és emlékező pontok zarándok helyei azon települések lakóinak, amelyek határában felállították őket. Erősítsék a helyi azonosságtudatot és lokálpatriotizmust, amelyek nélkül nincsenek kis és nagy közösségek, sőt nemzet és ország sem.

Az első emlékoszlop avatására 2005. május 16-án, pünkösd hétfőn került sor Hárshegyi József, egyesületünk alelnöke, monostorapáti polgármester ügybuzgósága révén a Monostorapáti mellett egykor állt *Almád* benedekrendi kolostor romjainál. Az ünnepi program a délelőtt folyamán helytörténeti

matinéval kezdődött, amelyen több előadás hangzott el a kolostor és a község történetéről, majd megemlékező szentmisét mutatott be Korzenszky Richárd (OSB) tihanyi apát. Délután került sor ünnepi műsor keretében a szürke gránit emlékoszlop avatására, amely az egész község lakossága számára élményt jelentett. Azóta minden pünkösd hétfőn helytörténeti napot tartanak a hagyományörzés szép példájaként. A monostorapáti ünnepség a további rendezvények számára példát adott.

Almád egykor az úri nemzetségek által alapított nemzetségi kolostorok közé tartozott. Bencések laktak benne. 1117-ben alapította az Atyusz nembeli Atyusz és testvére, Miska Szűz Mária és Mindenszentek (mindazon szentek, akik nem rendelkeztek naptári ünneppel) tiszteletére. Az apátságot 1121-ben szentelték fel. Birtokai: Verestó, Magyarai, Kapolcs, (Balaton)Szabadi , Válás, Pesze föld, Keszi, Sasdikál és Monostorapáti főképp a Balaton-felvidéken feküdtek. Az apátság a törökkorig állt fenn, hiteleshelyi tevékenységet is ellátott. 1548-ban azonban már üresen állt, birtokai világi főurak kezére kerültek, a kolostor pedig az idők folyamán elenyészett.

2005 őszén, október 18-án a levéltári napok keretében Hódmezővásárhely határában a középkori *Szentkirály* falu helyén emeltünk emlékoszlopot Lázár János polgármester, Almási István alpolgármester támogatásával és Hegedűsné Dékány Magdolna szervezésében. A márvány emlékmű (Návay Sándor szobrászművész alkotása) az egykori szentkirályi iskola kertjében emelkedik. A népes középkori település (mintegy 40 állt a mai város nagy határában), amelynek temploma búcsú engedélyt kapott a 14. század elején, a törökkorban elenyészett. A 19. században helyén sűrű tanyahálózat jött létre, ezért épült az iskola. Falu mégsem fejlődött ki. A kolhozosítás a tanyákat elsöpörte, ma már magányosan áll az iskola épülete. Az avató ünnepséget helytörténeti konferencia előzte meg. Meghatódtunk, hogy az iskolát lakó utolsó tanító özvegye mellett az egykor ott oktató nevelők ugyancsak részt vettek az ünneplők népes táborában. A köszöntők, koszorúzás, az emlékmű megszentelése és megáldása mellett az

ünnepi hangulatot a vásárhelyi Szent István plébánia templom énekkara emelte Horváth János vezetésével.

2006. június 3-án ugyancsak pünkösd hétfőjén Gyarmati Tiborné polgármester asszony fáradozásának eredményeként több támogató segítségével emlékfát állítottunk a Vas megyei Ivánc határában egykor volt *Lugas* falu, majd major helyén. Az ünnepség Vilmos kőszegi verbita atya által celebrált szentmisével kezdődött, amelyen nagy hatású homiliát tartott, majd *Lugas* történetét bemutató előadások következtek. Megszólalt a major utolsó lakóinak egyike, oda kötődő élményeit mondta el. Az emlékhelyen, amely azóta több megemlékezés és újabb emlékhely állításának színhelye lett, kis ünnepség keretében avattuk fel az emlékfát. Amint Gyarmati Tiborné elmondta, az ünnepség és az ott folytatott társas beszélgetés több elgondolás és ötlet megvalósítására indította.

Lugas, a középkori falu azon helyek közé tartozik, amelyek helyi energiái arra képesek, hogy éltsék e kis településeket, majd pusztásodásuk után újra sarjadjon az élet, hogy ismét megszűnjön annak reményében, hogy egyszer újra éled majd. A török világ után uradalmi majorként indult benne az élet. Fényes napjait élte, amikor falai között szervezték 1922-ben Gróf Sigray Antal földbirtokos támogatásával az utolsó fegyveres felkelést az elcsatolt magyarok lakta területek visszaszerzéséért. A külterületi lakott helyet az 1950-es közigazgatási átszervezés során számolták fel.

2006. szeptember 28-án a mai makói határban a középkorban a Szárazér mindkét partján hosszan elnyúlva feküdt *Igás* falu helyét örökítettük meg emlékoszloppal, amelyet Karsai Ildikó tervezett. A levéltári napok keretében szervezett avató ünnepséget konferencia előzte meg, majd a színpompás ünnepség következett, amelynek hangulatát a makói fúvószenekar emelte. Az emlékhely kialakítását Gilicze János önkormányzati képviselő és Makó város anyagi támogatása tette lehetővé. A kialakított helytörténeti téren azóta többször tartottak koszorúzással egybekötött ünnepséget és mellé helyezték az egykor ott

lakott tanyaiak emlékoszlopát, amelyben egyesületünk szellemiségének továbbélését látjuk.

Igás, amelynek neve a helyen végzett igás földművelésre utal, már az Árpád-korban létezett templomos helyként. Az írott forrásokban csak 1508-ban fordult elő először. A korábbi adatokat a régészeti ásatások adataiból ismerjük. Az 1551–52-es Maros-völgyi török hadjáratok során elhagyták lakói, majd újra megülték, ám 1583-ban már pusztaként emlegették a források. Helyén később tanyákat építettek, ám hírét az igási csárda, melyet betyárok is látogattak, messze vitte. Folyamatosan üzemelt, és ma is fogadja az előre bejelentkezett vendégeket. Tulajdonosa adta a helyet az emlékoszlop felállításához.

A 2007-es év két látványos, magas színvonalú avató ünnepséget hozott egyesületünknek. Május 27-én, vasárnap a pünkösdi tanyanap rendezvénysorozatának keretében Makó-Rákoson avattuk a középkori és újkori *Rákos* (ma külterületi lakott hely) tiszteletére emelt oszlopot. A gondolat Igáshoz vezet, ahol Nagy-György József vállalkozó és települési képviselő elhatározta az emlékhely létrehozását. Anyagi ráfordítást sem kímélve Gilicze Jánossal közösen végzett szervező munkával Karsai Ildikó tervezésében valósult meg az alkotás, amely szintén zarándokhely lett. Az ünnepségen a kezdeményezést Buzás Péter polgármester, országgyűlési képviselő méltatta, a vendégeket Nagy-György József köszöntötte. A helyi rokonsággal a helyhez kötődő Siket Judit, a regionális közigazgatási hivatal vezetője mondta az avató beszédet, Kovacsics Józsefné a köszöntőt, majd a felszentelés és áldás (Katona Pál, Kotormán István) következett.

Rákos, az Árpád-kori település a középkor során mindvégig létezett, feltehetően a 15 éves háború idején néptelenedett el. A török világot követően a Csanádi síkon a puszták feltörése idején tanyás hely lett, majd a 19–20. század során falumag jött létre. Templom építésébe kezdtek, malom őrölt a településen, sőt 1954 és 1963 között önálló tanácsú község lett a környező tanyákkal. Onnan

Makóval a 10 km-re fekvő várossal egyesülve külterületi helyként létezik. A lét és nemlét határán álló települések példája.

A Sződligethez közeli *Derenket* Lengyelországból hazánkba érkező gurálok alapították a 18. században, akik megtartották lengyelségüket (nyelvüket és szokásaikat) egészen addig, amíg a két világháború között környékén kormányzói vadászterületet alakítottak ki, és emiatt a lakosokat teljes kártérítéssel magyar falvakba – jobb helyekre – költöztették. A még élő derenkiek visszajárnak rokonaikkal, és megünneplik az egykori falu búcsúját minden év július 28-án. Eme nap eseményeihez kapcsolódva avattuk a derenki emlékoszlopot több száz búcsús és Krakkóból érkezett vendégek jelenlétében.

Derenk a magyarországi lengyelek zarándokhelye, ahol kápolnát építettek, és a még álló iskola épületét rendbe hozva múzeumot alakítottak ki. Az egykori faluból a volt főutca két oldalán a fával benőtt területen még látszanak az egykori épületek földből kiemelkedő halmai, távolabb a korabeli temető sírdombjai. Néhányat gondoznak még, ám a természet, a zöld angyal lassan visszahódítja magának a falu területét. Oszlopunk dacolva az idővel a határátkelőhöz vezető földes út mellett áll azon a helyen, ahol a földes „országútról” a faluba kanyarodott az út.

Egyesületünk eddigi legnagyobb vállalkozását a magyarországi Lengyel Önkormányzattal, a Hermann Ottó Múzeum képviseletében a derenki gyökerű Rémiás Tiborral közösen végezte. A hazai lengyel önkormányzatok között gyűjtést indítottunk. Hárshgyi József alelnökünk a gránittömböt szerezte Siklósról, és bevéslette a kétnyelvű feliratot Monostorapátiban, és onnan szállították és állították fel az emlékművet Rémiásék. Oroszlánrészt vállalt a munkából Biernacki Karol, önkormányzati alelnök, ma tiszteletbeli lengyel konzul és szegedi levéltárigazgató. Ha ő nincs, ma oszlop sincs.

A 2008-as évben főképp előkészületek folytak, és megtartottuk a szokásos monostorapáti helytörténeti napot. Mégsem maradt az év avatás nélkül, köszönhetően a mindnyájunk által nagyra becsült, fáradozásban fáradhatatlan dr.

Simor Ferenc bátyánknak, baranyai honismereti egyesület elnökének, aki a Baranya megyei Szentlászló melletti *Riticspusztán* az egykori major és iskola emlékére ünnepség keretében emléktábla elhelyezését szervezte meg, megmentve egyesületünket attól, hogy az évben avatás nélkül maradjunk. Az alkalom szép példája a honismerők és az egyesület összefogásának, amelyet, reméljük, sokan követnek majd, ugyanis honismerők az oszlopavatásainkon eddig is szép számmal vettek részt.

A 2009-es esztendő sem indított bennünket nagy reményekkel. Mégis három eseményre került sor. A Magyar Urbanisztikai Társaság Észak-Magyarországi régiója 2009. július 1. és 3. között tartotta éves tudományos konferenciáját a Nógrád megyei Magyarnándoron. A konferencia második napján emlékeztek meg a hajdan volt Kelecsény nevű községről, amelynek helyét ma a Kelecsénypuszta nevű lakott hely jelzi Magyarnándor határában. Az esemény során a művelődési ház kertjében emlékfát ültettek el, ahol Kovacsics Józsefné a társaság tiszteletbeli örökös tagja és egyik motorja tartott egyesületünk képviselőjében méltató beszédet.

További lendületet adott munkánknak, hogy jelentkezett nálunk Németh Tibor Szegeden élő néprajzos kollega, a faluja, *Bakonytamási* történetének odaadó kutatója, hogy szervezzünk ünnepséget a falutól egykor 3 kilométerre feküdt Gerencsér település emlékére. Az együtt munkálkodás eredményeként végül október 17-én Gerencsérpusztán keresztet állítottunk a település emlékére, az egykori Gerencsérhez vezető út torkolatában pedig Wittmann Ildikó díszítés nélküli 10. századi gabonatarló hombárt ábrázoló emlékművét avattuk. Az ünnepséget előadásorozat követte, amely kötetlen beszélgetésben folytatódott. A helytörténeti nap programját részletesen ismertette Németh Tibor a *Honismeret* 2009/6. számában, ezért bővebben nem szólunk róla.

A bakonytamási rendezvény után szélesebben következett Hódmezővásárhelyen egy újabb téглаoszlop állítása. Vásárhely Makó mellett élen jár a hagyományápolásban. Nagy határában gondozzák a csomorkányi

emlékhelyet, amely falunév Németh László Égető Eszteréből ismert már, a rárósit, valamint az általunk emelt, már említett szentkirályit. A szikáncsi iskola emlékét pedig márványtábla őrzi. Sokszor, már nem létező iskolájuk emléke az egykori diákok szívében él tovább, amint ezt több példánk mutatja.

A vásárhelyi ünnepi hetek keretében október 20-án adtuk át Almási István alpolgármester fáradozásának eredményeképp a bodzási iskola épülete előtt a középkori *Barc* és *Solt* települések emlékét vigyázó téglaszlopot az immáron szokásos módon zajló ünnepségen. Az avató beszédet Varsányi Attila a helyi levéltár igazgatója, a Szeremlei Társaság titkára tartotta, e sorok írója pedig az egyesület munkájáról beszélt. Németh László plébános szentelte föl az emlékhelyet. Bagóczki Zsolt szavallatával, valamint a zeneiskola rézfúvós quartettje játékával emelte az ünnepség fényét.

A kora-Árpád-kori *Barc* nevében mint személynévben a borz szavunk rejtőzik. A 15. századig biztosan fennállt, a defterekben már nem találjuk nevét. A 19. században sűrű tanyahálózat alakult ki területén, amely a téveszesítés nyomán eltűnt. *Solt* ugyancsak Árpád-kori település volt (neve a szultán, Zoltán, Zsolt nevekkkel köthető össze), amely ugyancsak a 15. századig állt fenn. Nevét az 1570-es defterben már pusztaként említették. Területén a 19. század során tanyákat emeltek, amelyek a *Barcon* lévők sorsában osztoztak. *Barc* és *Solt* az egykori téli szállásokból kialakult kis falvak (az előbbi templomos helyként létezett) emlékét ma az általunk állított téglaszlop őrzi.

Fűpereket, ma hiába keressük a térképen, nem találjuk. Fűperék pusztá nevében azonban ismerik a környék lakói, és a térképeken is feltüntetett hely. A település neve 1479 és 1579 között szerepelt az írásos forrásokban. Feltehetően 1596-ban a tatár pusztítás idején néptelenedett el, és a török kiűzése után nem telepítették újra. Ilyen módon számos településtársa sorsában osztozott.

2010. szeptember 25-én Fűperék eddig régészeti leletekkel nem pontosított helyén, az egykori fűpereki pusztán, Mezőhegyes határában a volt állami ménesbirtok 47-es külsőperegi majorjának iskolája előtt emeltünk

Szilágyi Zsolt mezőhegyesi kőfaragó kivitelezésében zöldes szürkegránit emlékoszlopot, a mezőhegyesi hagyománytisztelők szervezésében és anyagi áldozatával. A gránittömb hátsó oldalán elhelyezett réztáblán 33 támogató neve szerepel. A szervezés oroszlán részét Papp József falugazda, agrármérnök vállalta magára. Ha ő nem lenne, az emlékoszlop ma nem állna. A 47-es major történetéhez tartozik, hogy József Attila makói diákévei alatt (1922–23) több alkalommal járt Mezőhegyesen, hogy elartsa magát, fiatalabb diákokat tanított. Hol a református lelkészlakban, hol a 47-es major ma már nem létező írnoki lakásában lakott.

Az emlékhely avató ünnepe a himnusszal kezdődött. Elhangzása után a vendégeket Csanádi István polgármester köszöntötte, majd Megyesi Beáta szavalata következett. E sorok írója mondott avató beszédet. Az ünnepség hangulatát Paulik Edit Anikó tanárnő fuvola játékaival emelte. Köszöntőt mondott Nagy Sándor kisperegi (Peregu mic) polgármester, amellyel rendezvényünk nemzetközi lett, és összekötöttük újra azt, amit Trianon szétszakított. Az emlékművet leleplezése után Kovács Andor mezőhegyesi plébános szentelte be, és Erdősi Tibor református tiszteletes áldotta meg, majd koszorúk elhelyezése következett. A nemes, az eseményhez méltó hangulatú ünnepség, amelyen szép számmal vettek részt, köztük Kaszaper küldötte, a Szózat eléneklésével zárult. Az emlékmű helyét Szántó Zoltán a telek tulajdonosa bocsátotta rendelkezésünkre.

A középkor hajnalán Pereg egy nagyobb föld, terra elnevezése lehetett, amelyen később több település jött létre. Mindegyikük nevében utótagként szerepel a Pereg szó. Hasonló esetekkel találkozhatunk Algyő-Felgyő, Mezőkopáncs-Rétkopáncs, valamint Almáskamarás, Csatókamarás és Nagykamarás esetében. Ők szintén egy nagyobb földön, terra-n később, a népesség növekedésével keletkezett települések. Magának a Pereg szónak az eredetét a nyelvészek nem tudták pontosan meghatározni. Magyar személynévi eredetre gondolnak elsősorban, de a szláv sem kizárható. Magyarországon több

változata található. Ma már Kiskunlacházába olvadt az egykor mellette állt Pereg. Perked puszta Balokány mellett terül el, Pereked pedig Pécestől keletre Baranya megyében található.

A mi Pereg „terránk” legismertebb települése Kaszaper, a középkori Kaszapereg(k) utóda. Nevének előtagját az egykori birtokos Kasza családtól vette. Középkori története arról ismert, hogy 1241-ben a tatárok elől Rogerius mester leírása szerint hetven falu népe futott ide össze, hogy a Szárazérhez közel fekvő falu templomának falai között oltalmat találjon. A tatárok azonban elfoglalták és óriási mészárlást végeztek. A falu a 16. század végén, 1596-ban néptelenedett el a krími tatárok dúlása nyomán, és csak a 19. század elején telepítették újra.

A Pécskától (Pecica) északra fekvő Kisperegről (Peregu mic) nem maradt fenn a középkorból írásos dokumentum, bár a Templomhely nevű területen középkori téglákat lehetett találni (régészeti ásatást nem végeztek), másutt pedig fegyver darabokat és csontokat leltek fel. Egyesek szerint a Rogerius által leírt hadi eseményre éppen itt került sor, jóllehet a tudomány, mint említettük, az eseményt Kaszaperre helyezi. Kisperegre 1787-ben telepedtek le a Debrecen melletti Egyekről érkezett református magyarok, akik máig ott élnek.

Nem messze tőle fekszik Németpereg vagy Nagypereg (Peregu mare), amelyet 1851–52-ben telepítettek alsó-ausztriai telepeseikkel és román beköltözőkkel, akik nagy része eltávozott, ám újabb német, cseh és szlovák csoportok érkeztek. A telepítés példája annak, hogy a fejlettebb agrokultúra nagyobb lélekszámú népességet képes eltartani, ugyanis e településnek középkori elődje máig nem ismert.

Fűpereg(k) az egykori terra két szélén fekvő eddig említett településekkel szemben annak közepe táján feküdt. Nevének első szótagja a fű arra utal, hogy jó legelő, illetve kaszáló helyezkedett el területén. A rideg állattartás korszakában itt télire szénát gyűjtöttek, illetőleg fűvet hagytak a teelők állatok

számára. E helyet mezei kertnek nevezi a tudomány, közülük nem egy lakott hely lett, mint a mi Fűperekünk.

Az alföldi pusztákon tartott szürkemarha fontos kiviteli cikket jelentett az ország gazdasága számára a 15–17.században. „Lábon ment az áru” felvevő piacok, Németország, Velence és Szilézia felé extraprofitot hozva tenyésztőknek és kereskedőknek. Nürnbergben az egyik hídon máig szürkemarha-szobor hirdeti a kiváló „húsáru” fontosságát az akkor élt emberek számára.

Felmerülhet bárkiben a kérdés, honnan vették a vizet ember és állat számára. Az utóbbinak 30-40 literre volt szüksége naponta. Ahol nem folyt patak, vagy ér, illetve terpeszkedett tó, ott a jó vizű kutakból. Vidékünkön a Maros hordalékkúpján sokat találtak, hiszen az erdélyi hegyek felől nemcsak a folyókon, hanem a föld alatt is áramlott a víz a Tisza felé. Ha egy föld alatti eret eltaláltak a kútásók, bővizű kútra találtak, amint ez Fűpereken ugyancsak lehetett.

Településünk sok vihart ért meg a 16. században. Földesurai, a Kállayak, a Kisserjényiek, a Ravazdiak és mások megérték a falu népével együtt a török hódoltság idejét, amikor a település az aradi náhijébe került. A defterek szerint 1567-ben 13 hane (ház), 1579-ben pedig 21 adózott, amely szám 100 körüli népességet jelentett. A defterek magyar és szláv neveket őriztek meg számunkra. Talán a nagylaki uradalom szláv népességéből költöztek ide néhányan. A település az említett krími tatár jelenlét következtében néptelenedett el, és azóta sem keletkezett falu a helyén. Az egykori falura, majd az új gazdasági rendben keletkezett 47-es majorra emlékezve állítottuk gránittömbünket, és ezzel tiszteletünket leróttuk elődeink előtt, és figyelmeztetjük utódainkat a megmaradásra.

Befejezésül hangsúlyozzuk, hogy a mezőhegyesiek az emlékhelyet maguknak alakították ki, gazdagodtak vele, erősítették azonosság tudatukat, és reménykedünk abban, hogy a későbbiekben gondozzák, és örökül hagyják az utánunk következők számára.

Lábjegyzet helyett leírjuk az adakozók és támogatók listáját, jelenjen meg nevük nyomtatásban, hiszen példa értékűt cselekedtek. Antalné Erdélyi Nóra, Balogh Zsolt, Dr. Blazovich László, Briber László, Csanádi István, Erdélyi Károly, Dr. Guti Pál, Hollós László, Jeszenka Zoltán, Id. Kerekes György, Ifj. Kerekes György, Kolena Imre, Kovács János, Kovács Tibor, Kovácsné Dr. Faltin Erzsébet, Krösméri Tibor, Kun Mihály, Léka János, Madari István, Madari László, Mihály Zoltán, Id. Miskucza Péter, Ifj. Miskucza Péter, Mitykó Zsolt, Nagy-györgy István, Papp István Tibor, Papp József, Paulik Árpád, Raffai Gábor, Rózsa István, Schummer Orsolya, Szilágyi Zsolt és Tarkó Gábor.

2011. július 2-án az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület karöltve Mindszent város Önkormányzatával, valamint a mindszei Városvédő és Szépítő Egyesülettel a mindszei napok egyik rendezvényeként téglaszlop állításával hívta fel a figyelmet a mai város területén egykor létezett *Apor* településre. Az ügyért pénzzel és munkával fáradozók nemes ügyet szolgáltak: erősítették a helyi azonosság tudatot, élesztették a *genius loci*-t, ugyanis Mindszent története egy részének állítottak maradandó emléket. Maga az ötlet Mezőhegyesen született egy disznóöléssel egybekötött osztálytalálkozón Papp József városgazda majorjában a Mezőhegyes-Fűperekre álmódott, azóta megvalósult, a középkori település emlékére állított sirató oszlop tervének megbeszélése során Pozsár Endre felvetéséből. Az avató ünnepségen már tapasztalat szerzés szándékával részt vett Zsótér Károly jelenlegi, mindszei polgármester. A jó szándékú és közösségükért fáradozó emberek okos gyülekezete a legegyszerűbb körülmények között is képes nemes ügy megvalósításáról dönteni.

Apor település, amelynek neve bizonytalan jelentésű magyar személynévi eredetű, a középkorban a Tisza mentén kialakult település-lánc egyik tagjaként született. Helyét a mai Kápolna utca tájékán kereshetjük. Az apori kápolna a Szent kereszt kápolnával azonosítható, amelyet az 1600-as évek közepén a törökök felgyújtottak, ám a hívek összefogásával újjáépült. A település léte jóval

megelőzte első említésének (1332) idejét, amikor egy apori Bodor nevű királyi ember, homo regius, neve került be az írásos anyagba.

Ezután hamarosan újabb adat került elénk a faluról. Ha elfogadjuk, a pápai tizedjegyzék (1332–1337) hibás adatát (Opir), akkor Mihály nevű papjának két márka jövedelme volt, ami abban a korban falusi plébánián ritkaságnak számított. Éppen ezért kételkedhetünk ebben az adatban. A pápai tizedjegyzékben püspökségenként azt jegyezték fel, hogy az egyes plébániák és egyházi méltóságok évi jövedelmükből mennyi tizedet fizettek a pápának. Így került be Apor az egyháztörténeti és topográfiai szempontból pótolhatatlan forrásegyüttesbe.

Apor falu, bár csak a 15. század második évtizedében tűnik fel újra, immáron Szeri Pósa fi birtokként, feltehetően már korábban, átkerülve a kishemesektől, a Baar (Bor)-Kalán nemzetség birtokai közé tartozott. A nemzetség ősi szállásterülete a Tisza Csongrád megyei szakasza mentén feküdt. Anonymus írja, hogy Árpád a Szeren tartott országgyűlés alkalmával „... ezt a helyet ... Ondnak, Ete apjának adta a Tiszától a Botva mocsárig, és a Körtvélytótól Alpár homokjáig.” Ete pedig felépítette Csongrád várát. Nem kételkedhetünk abban, hogy a Tisza mindkét partja mentén húzódó birtokok, amelyek közé még Kalánkőröse, a mai Nagykőrös középkori elődje is tartozott, sorában állt Apor. A Baar-Kalánok Tisza menti birtokainak láncolatát egyháziaknak (dömösi prépost, garamszentbenedeki, zalavári apát, egri, váci püspök és mások törték meg. A nemzetség Baranya és Esztergom megyékben ugyancsak birtokolt, ám Csongrád megyei őshonos voltára utal, hogy két nemzetségi monostort: Szer és Ellés monostorát a mi vidékünkön emelték. A Baar-Kalánok, miután kiegyeztek államalapító királyunkkal, Szent Istvánnal, megtarthatták birtokaikat, és szinte az egész középkoron át bírták azokat, ugyanis a család Szeri Pósa fi István krassói főispán elhunytával 1471-ben halt ki férfi ágon. Jeles tagjai közé tartoztak Nána ispán, Kalán pécsi püspök, Pósa

udvari ember, akitől a Pósa fi ág származik és mások. A hagyomány Bánk bánt ugyancsak a nemzetség tagjaként tiszteli.

Míg a nemzetség élete a nemesség világában telt el, jobbágyaik, beleértve az aporiakat, élték mindennapi életüket, amelyeket időnként birtokviták zavartak meg, amelyek alkalmából maradtak fenn írásos emlékek róluk mint részvevőkről vagy kárt szenvedőkről. Nyolcvan évet kellett várnunk erre az első említések után. 1411-ben Körtvélyes birtokon beszedendő járandóságok miatt támadt vita, amely során (Kórogy)Szentgyörgy közelében az egyik fél az apori népekkel és másokkal ellenlábására támadva annak familiárisát az országúton megölte. Hogy miként záródott a jogvita, arról nincsenek ismereteink.

Apor túlélve a magyar-török hatalomváltást, a török világban fennállt egy ideig. Az 1560. évi török fejadó (harács, forint adó, császár adója) összeírás szerint tíz hane (a családfőre és gazdaságára kivetett adó) után szedtek adót. Ők mindösszesen 2135 akcse adót fizettek. Az aporiak a többi település népéhez hasonlóan földművelésből és állattenyésztésből tartották fenn magukat. A búzát és kétszerest (búza és rozs keveréke, kenyérsütésre termesztették, más néven elegybúza) vetettek a szántóföldeken, valamint lent és kendert, a bosztánkertben (konyhakertben) pedig konyhára szükséges zöldségeket és káposztát. Erdő és legelőhasználat után szintén fizettek adót, ahol juhot és disznót, valamint bizonyára szarvasmarhát tartottak, amelyet nem jegyeztek fel az összeírók. Apor ezen időben a vásárhelyi náhije kisebb települései közé tartozott, a mellette lévő Mindszonttel azonban a közepesek közé számíthatjuk.

Az 1570-es defterben már lakatlan helyként tüntették fel, területét Mindszont lakói tartották kezükön és (Kórogy)Szentgyörgy lakóival együtt művelték, 4835 akcse adót fizettek utána. búza, kevert, valamint széna és legelő adó fejében. A tímár-defter szerint Apor szultáni hász-birtok volt. A két török adóösszeírás közötti időben a vásárhelyi náhijében település koncentráció következett be, amelynek során több kis település megszűnt, lakói a nagyobbakba költöztek: Főképp a náhije székhelyére, Vásárhelyre, és Szentesre,

amely ebben az időben mezőváros lett. Az aporiak pedig a közeli Mindszentre húzódtak.

Ezen fordulattal elindult Apor és Mindszent közös története. Mindszent nevét a mindenszentekről elnevezett templomától vette, azon szentektől, akik tiszteletükre nem kaptak külön napot a naptárban, és közös ünnepüként november 1-ét, mindenszentek napját jelölte ki az egyház. 1570-ben 52 hane-t jegyeztek fel a faluban, ami a szokásos szorzószámmal 260 főt jelentett, amihez még vagyonnal nem rendelkezett napszámosokat és cselédeket számolhatunk, akikkel együtt 300 fő körül mozgott a település lakossága. Összehasonlításképpen: ugyanekkor Szentesen kétszer nagyobb népességet írtak össze, Vásárhelyen pedig hatszor többen laktak ekkor. Mindszent lakossága teljesen magyar volt ekkor, jóllehet a náhijében szlávok is éltek. Ezután Apor neve nem került elő önállóan az iratokból, 1665-ben például Apor-Mindszentként szerepelt, 1675-ben pedig már csak Mindszentet említették.

Az emlékoszlop avatásán Ünnepi köszöntőt mondott Zsótér Károly polgármester, Blazovich László tartotta az ünnepi beszédet, a sirató oszlopot Szabó Zoltán Jenő plébános szentelte fel, Korom Éva Adrienn Kányádi Sándor Vannak vidékek... című versét mondta el, Cseh Adrienn pedig énekkel emelte az ünnepség hangulatát. Közben egyre fenyegetőbbben eredt el az eső, azonban a koszorúzás még lezajlott. Koszorút helyezett el a Városvédő és Szépítő Egyesület. A „Falvak” egyesület nevében az alapító özvegye Kovacsics Józsefné professzor asszony és Sója László koszorúztak.

Nem feledkezhetünk meg a támogatókról, akik nélkül nem állhatna ma az emlékmű. Az oszlop megépítésében oroszán részt vállalt Bereczki Attila, az ügy mellé állt az Ipartestület és a városvezetés, továbbá időt és anyagi ráfordítást áldoztak a megvalósításhoz: Takács Gábor építészmérnök, Dr. Ávéd János és családja, Urbaniczkiné Magdolna és férje, Gyula, Kovács Zoltán és neje, Gémes Lajos, Pozsár Endre, Szabó János, a Festékház, a Vastüzép munkatársai és Mikula József.

Ha a téglá-oszlop, amely az elmúlást és a megmaradást egyaránt hirdeti, környéke helytörténeti kultikus tér lesz, amelynek megvalósulása a későbbiekben a mindszentiek odafigyelésén és városuk szeretetén múlik, akkor az ügyért fáradozók elnyerik méltó jutalmukat.

Egyesületünk 2011. április 30-án újabb emlékoszlopot avathatott karöltve a csepregi Farkas Sándor Egylettel. Az ötlet és a kezdeményezés az elmúlt évben a kőszegi honismereti akadémián indult, amikor Gyarmati Tiborné Ibolya, Ivánc polgármestere felhívta Sudár Lászlóné figyelmét egyesületünk tevékenységére. Jó szívvel tette, ugyanis Iváncon Lugas emlékére már avattunk oszlopot, azaz egy „kiszáradt” fát helyeztünk el, lélekemelő ünnepség és tudományos helytörténeti felolvasó ülés keretében.

Sudár Lászlóné, Zsuzsa asszony az irodalmi vénával (versek, novellák írója) megáldott lokálpatrióta tanárnő nem hagyta „elaludni” ügyünket, hanem fáradságos szervezőmunkába kezdett Horváth Gyulánénak, a Farkas Sándor Egylet elnökének jóindulatú támogatásával a megvalósítás érdekében. Az avató ünnepség nem jöhetett volna létre jó szándékú támogatók nélkül, akiknek szíve, esze és lelke egyaránt megnyílt a gondolat megvalósítására, mert ráébredtek annak nagyszerűségére, amellyel a várost, és lakói azonosság tudatát és a hely szellemét erősíthették. Az emlékhelyet jóindulattal, térítésmentesen adó Szabados család, Popovits Gábor kőfaragó mester, a sirató oszlop adományozója és elkészítője, Csepreg Város Önkormányzata, a csepregi vasutasok, Gál István és Marton Róbert földmérők, valamint a sirató oszlopot elhelyező Taródi Ferenc kőműves és segítői: Haisler Ákos, Kemény László, Pájer Lajos, Pukler Zoltán, valamint a Sudár család fáradozása nyomán lett valóság a gondolatból.

A Boldogasszony-tó és kápolna közelében emelkedő dombon, igazán alkalmas területen alakították ki az emlékhelyet. Az oszlop messziről látszik, hívogatja magához az arra járókat, és felhívja a figyelmet az egykor ott, a közelben feküdt településre, *Csékédre*, amelyet a 14. században mindössze egy alkalommal örökítettek meg az írásos források. Csékéd neve rokon a magyar

Cseke, Czeke szavakkal, amelyek pusztá személynévi eredetűek, amint Dénes József régész azt elmondta előadásában. Feltehetően azon település keletkezési hullám során jött létre, amikor az egyes nemzetségek felosztván egymás között az addig közösen bírt és kezelt nemzetségi birtokukat szolganépükkel a számukra jutott helyre költöztek, és ott letelepedve megkezdték termelő munkájukat.

A 13. századtól meginduló falupusztásodási folyamat során valamilyen okból (nem szerencsés forgalmi helyzet, természeti csapás, földesúri akarat, stb.) számos település néptelenedett el. Az Alföldön mindehhez hozzájárult a tatárjárás pusztítása, illetve gyorsította a folyamatot. Csékéd esetében efféle esemény nem ismeretes előttünk, lakói feltehetően a jobb forgalmi helyzetű szomszédos Csepregre, a későbbi jeles mezővárosba költöztek. Csendben, ahogy alakult, megszűnt létezni, fennállását és lakóit máától azonban nem engedi a feledés homályába merülni a sirató oszlop, amely a korábban állított szentkirályival együtt díszíti és színesíti a csepregi határt, egyúttal felhívja a figyelmet az elmúlt korok történetére, és szimbóluma egyúttal minden egykori sok ezer településnek, amelyről nem ad hírt az utódok kegyeletes gondoskodása.

Az emlékhely avató ünnepségének kialakultak már a hagyományos formai keretei, ennek ellenére mégis minden alkalom más, a helyi adottságok és elképzelések minden egyes tiszteletadást, festum-ot mássá varázsolnak. Csepreg-Csékéd példája ennek. A vendégeket Horváth Gyuláné örökségdíjas, egyesületi elnök üdvözölte, majd a jelenlévők elénekelték a Himnuszt, amellyel megkezdődött a programsorozat. Köszöntőt Király Árpád polgármester mondott, az ünnepi beszédet Blazovich László egyetemi tanár, az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület elnöke tartotta, majd az emlékművet Sudár Lászlónéval leleplezte. Közben megeredt az eső valódi április-májusi hangulatot adva, ám a felhőkön át időnként ránk mosolygott a nap. Az emlékművet Finta József plébános szentelte fel és áldotta meg, majd Sudár Lászlóné T. Molnár Zsuzsanna: Egy eltűnt falura emlékezve című versét Lakrovits László mondta el,

valamint koszorúzás és trombitaszó következett. Az ünnepség fényét emelte a Tihanyból Csíksomlyóra tartó Feltámadási menet jelvényét vivő zarándokok részvétele, akik Kőszegről gyalogmenetben Csepregre vitték a jelvényt imádkozva a magyarság lelki megújulásáért. A zarándokok keresztjére nemzeti színű szalagot kötöttünk, amivel egyedi, vissza nem térő esemény részesei lehettünk.

Mivel az időjárás bizonytalan lett, a jelenlevő 50-60 résztvevő úgy döntött, hogy a programot a csepregi óvoda erre kijelölt termében folytatjuk. Itt mondta el Dr. Dénes József régész érdekes előadását Csékédről és koráról, amelyben a falu elnevezéséről, a településhálózatba illeszkedéséről és az ott lakókról értekezett. A hangulatot a Farkas Sándor Egylet citera zenekara emelte vasi népdalok előadásával, majd az ünnepséget fáradóknak Sudár Lászlóné kedves szavak kíséretében az alkalomra emlékeztető szerény tárgyjutalmakat adott át. Az eseményt estebéd és hosszan tartó érdekes beszélgetés zárta. Amikor a kapott könyveket olvastam, a Sudár Lászlóné életéről szóló novellafüzetet és a vasi mondákat, újra megelevenedett előttem táj és ember, és reményem bizonyos lett abban, hogy frissen kialakított emlékhelyünk a csepregiek által hosszú ideig gondozott helytörténeti kultikus tér lesz és marad. Ha eme óhaj megvalósul, és a rohanó idő nem hoz feledést, fáradozásunkat siker koronázza.

2012. október 8-án került sor az *ecseri* emlékhely felavatására. Az ünnepséget a megyei levéltári napok keretén belül konferencia előzte meg, amelyet Szirbik Imre polgármester és Biernacki Karol megyei levéltárigazgató tiszteletbeli lengyel konzul, egyesületünk egyik alelnöke nyitott meg. Az előadásokat Ecsér falu múltjáról szólva Blazovich László kezdte, majd Nagy Géza Balázs teológus-helytörténész a Csongrád megyei középkori egyházi birtokokról szólt, Kovacsicsné Nagy Katalin professzor emeritus Korunk pusztuló falvai címmel tartott előadást. Zárszót Varsányi Attila főlevéltáros tartott.

Az ecseri templomromhoz, amely Szentestől 18 km-re áll, ahol az emlékhely lett kialakítva busszal vitték ki a vendégeket. Avató beszédet Blazovich László mondott, majd Móra József mutatta be az emlékhelyet, amelyet a saját telkén ő alakított ki Wittek Krisztina szentesi városi főépítész tervei alapján.

Ecser neve 1138-ban került először oklevélbe, majd 1266-ban tűnt fel újra, utána 1553-ban. Ekkor már kun szállás volt. Az 1567-es tizedjegyzék szerint 28, az 1578-as szerint 21 magyar adózója volt. A 15 éves háború idején néptelenedett el. 1720-ban Harruckern János György birtokaként a szentesi határba került. 1826–37-ben a szentesiek az örökváltságuk idején királlyági földeket adtak Bökényért, és ennek a kihalított területnek a neve lett Cserebökény, amelynek része a középkori Ecser. 1947-ben Cserebökény községgé alakult. 1502 fő lakta, majd 1972-ben a falugyűlés kimondta az egyesülést Szentessel.

Egyesületünk buzdítására és tízezer forintos támogatásával a mezőkovácsházi Balogh György Honismereti Egyesület 2013. augusztus 30-án közadakozással abból az alkalomból állított emlékkövet, hogy *Mezőkovácsháza* (Kowachaza) neve 550 éve először szerepelt oklevélben, amikor Maróthi Lajost a Mátyust beiktatták Kunágota birtokába. A Szárazér jobb partján, a mai településsel átellenben, az ér túlsó partján tárták fel a középkori Kovácsháza (előtagja személynév, míg utótagja az „-a” birtokos személyranggal ellátott ház, ’lakhely’ főnevünk. Feltehetően első birtokosa foglalkozását, mesterségét őrzi a település neve. Az ott lakó jobbágyok kaszaperegi hatalmaskodása nyomán került az oklevélbe 1469-ben újra a neve. 1489-ben mezővárosként (oppidum) említették. 1552-ban a törökök a Maros-völgyi hadjáratuk során felégették. Újratelepült, 1561-ben, 12 jövedelmező és több szegény portát írtak össze Kovácsházán. 1567-ben szultáni hász birtok volt, 46 család élt a településen. 1596-ban a tatárok felégették. 1814-ben telepítették újra.

Az 550 évvel ezelőtti esemény méltó emléke a bazaltkő talapzaton elhelyezett fekete gránit tábla, amelybe stilizált oklevelet gravíroztak, és az 1463–2013 évszámok, valamint a település korabeli és mai neve szerepel rajta.

2015. június 23-án került sor Körtvélyesen a tizenötéves háború idején elnéptelenedett falu helyét jelölő emlékoszlop felállítására. *Körtvélyes* területe a Tisza szabályozás során került a Tisza bal partjára, és így Vásárhely határába. Az emlékjelet az egykori csendőr laktanya előtt a Sonkoly család telkén, hozzájárulásukkal állítottuk fel a városi önkormányzat anyagi támogatásával.

Körtvélyes onnan vette nevét, hogy területén annak idején körtefák álltak. Az elnevezés Magyarország több helyén előfordul. A Vásárhely melletti kiemelt jelentőségű, mert Anonymus szerint „Árpád vezér meg vitézei addig a mocsárig mentek, amelyet Körtvélytónak mondanak, s ott maradtak a Gyümölcsény erdő mellett harmincnégy napig. Azon a helyen a vezér és nemesei elrendezték az ország minden szokástörvényét meg valamennyi jogát is... Azt a helyet, ahol mindezt elrendezték, a magyarok a maguk nyelvén Szerinek nevezték el azért, mert ott ejtették meg a szerét az ország egész dolgának. Majd a vezér azt a helyet Ondnak, Ete apjának adta a Tiszától a Botva mocsárig és a Körvélytótól Alpár homokjáig.” A terület ezen a módon az utódok, a Bár-Kalán nemzetség tagjainak birtokába került. Bár többször el akarták adományozni, az nagyrészt 1471-ig a nemzetség felemelkedett családjának, a Szeri-Pósafinak a kezén maradt. A család kihalása után Guti Ország Mihály nádor és Nádasdi Ongor János kapták Mátyás királytól, majd tőlük középnemesi családok kezére került.

A faluban 1501-ben 21 portát jegyeztek fel, majd a török hatalomátvétel után előbb 16, majd 36 adófizető családot írtak össze a faluban, amely ekkor is a Tisza part bal oldalán, máig mocsaras terület a folyó jobb partján terült el. A birtok tehát kétparti volt.

A lakos jobbágyok a szokásos földművelő, legeltető életmódot folytattak, amint az a török adóösszeírásokból kiderül, valamint részt vettek a földesurak birtokvitái során keletkezett hatalmaskodásokban.

Körtvélyes a Tisza bal partjának partosabb helyein létrejött településlánc egyike volt. Közülük Barc, Solt, Apor után Körtvélyes a negyedik, ahol siratóoszlopot állítottunk, amelyek fagytűrő kézi téglákból épültek rajtuk márványtáblás felirattal mintegy igazodva a vidék építési stílusához.

Körtvélyes lakossága lassan fogyott, sokan a közeli mezővárosba költöztek a török rabló portyák elől. Végül a tizenöt éves háború idején néptelenedett el. Nem ülték mg újra lakosok, mert az egykori falu körül a vizes, mély fekvésű táj akadályozta a letelepedést.

Az emlékünnepeken Almási István polgármester köszöntötte a vendégeket, Blazovich László mondta az avató beszédet, az ünnep moderátora, szervezője Sonkoly Ágnes volt. A város, egyesületünk, a Szeremlei Társaság (Kruzslicz István elnök) és mások helyeztek el koszorút.

2017. szeptember 1-jén több mint százán gyűltek össze a kardospusztai Pusztaközponti Olvasóköriben olyan emberek, akiknek valamiféle kötődése volt az egykori Fecskésparton állt népiskolához és az olvasókörhöz. A rendezvény célja az volt, hogy a találkozás öröme mellett közösen elevenítsenek fel emlékeket a résztvevők. A Vásárhely környéki puszták szülöttei számára ez az összejövétel nem csupán nosztalgiázást jelentett, hanem annak bizonyítását is, hogy szükség van az emlékek megörökítésére, a pusztai gyökerek tudatosítására, az elődök tudásának elismerésére.

E nap programjának kiemelkedő része volt a *Fecskésparti Emlékmű* felavatása, amely Lengyel György kardoskúti polgármester kezdeményezésére készült el közadakozásból. Helyi örökségeik, emlékeik megőrzése kapcsán született meg benne az a gondolat, hogy az egykor kardoskúti pusztán élt emberek, népiskolai tanítók és tanulók emlékére emlékoszlopokat állíttat. Lengyel György megnyitó-megemlékező beszédében elmondta, hogy az emlékmű felállításához a Kardoskút Községért Alapítvány és magántámogatók jelentős összeggel járultak hozzá. A 2013-ban létrejött Vásárhelyi Pusztáért Szövetség is egyik feladatának tekinti, hogy a pusztai közösségi helyeket

felkutassák és emléket állítsanak a régi tanyai iskoláknak. Először hét, majd kilenc település kapcsolódott be a tevékenységbe, amelyet Szent Tibor író, néprajzkutató kezdeményezett és az Olvasókörök Társelnöksége támogatott. A megnyitó után a vendégek autóval vagy kerékpárral indultak ki Fecskésparthoz, a volt iskola helyére. Az árnyékos részeken már padok várták azokat, akik tiszteletüket kívánták tenni a régi pusztaság egykori fontos épülete helyén felállított emlékműnél.

Az emlékhely felavatása előtt Blazovich László elevenítette fel a jelenlévők számára Mogyorósfecskés középkori település több pusztuláson átívelő történetét. Az Árpád-kori templommal bíró települést 1241–42-ben a tatárok elpusztították, utána a hely ismét benépesült, a fejlődését azonban megakasztották a török idők háborúi, sok szenvedést okozva az itteni lakosságnak. 1596 őszén, a mezőkeresztesi csata után a török sereghez tartozó tatár csapatok hatalmas dúlást vittek végbe a Dél-Alföldön, Fecskést és sok más települést véglegesen felégették. A hely puszta lett, amelyet a vásárhelyiek legeltető állattartásra használtak. Az 1848–49-es szabadságharc után megindult a környéken a tanyásodás folyamata, kertészközségek jöttek létre, majd a század vége felé megalakult Kardoskút-Pusztaközpont. A református egyház iskolákat kezdett építeni, imaház és olvasókörök is épültek. 1950-ben a Pusztát megosztották Csongrád és Békés megye járásai között, megindult az olvasókörök felszámolása, a népiskolák elsorvasztása. Az 1900-tól 1960-ig működött fecskésparti népiskola épületét lebontották. A tájról lassan eltűnt az ember, de az emlékek máig élnek, a létrehozott emlékhely a közösség erejének szimbóluma lesz. Most és még sokáig együtt emlékeznek itt a puszta múltjára, az egykor itt élt családokra, tanítókra, az itteni iskolában kapott indíttatás élményeire, a pusztai életre.

Az emlékművet ünnepélyesen a nemzeti színű szalag átvágásával avatták fel. Lengyel György a megható ünnepség végén ismételten megköszönte a

támogatók segítségét, akik nélkül nem valósulhatott volna meg a fecskésparti iskola emlékhelye.

Eddigi fáradozásunk alapján néhány összefoglaló megállapítást tehetünk azok számára, akik kedvet kapnak hasonló elképzelések megvalósítására. Az emlékhelyek kialakításakor az arra vállalkozókat fantáziájuk és pénzügyi lehetőségeik befolyásolják, amint az egyesület története mutatja. Születtek gránit oszlopok, emlékfák, emléktáblák, téглаoszlopok és figurális alkotások. A felállításhoz méltó helyet szemeljünk ki, lehetőleg út mellett vagy könnyen megközelíthető helyen. Ez által teremthetünk helytörténeti kultikus teret, amint számos esetünk bizonyítja. Nemcsak az avató ünnepek melegítik a résztvevők lelkét és szívét, hanem a később oda látogatókat is elgondolkodásra, megállásra és pillanatnyi elmélyedésre készítetik az egyes objektumok. Ezen helyek informatívak, nem hagyják feledni a múlt egy részét, jelenlétükkel részben visszaperlik azt.

Az egyes helyek története rávilágít arra, hogy bár a történelem, az idő nagy gözhangere végigsöpör a településeken, azonban sorsuk mégis egyedi a rajtuk élő emberekéhez hasonlóan. Amint felsorolásunkból látszik, a bemutatott települések története csak elnéptelenedésükben rokon, minden másban egyéni karakterrel rendelkeztek, útjuk megszívlelendő tanulságokkal jár.

A településhálózatban, a települések hierarchikus rendjében – mint a bevezetőben láttuk – vannak erősebbek és gyengébbek. Hagyjuk élni az előbbieket, óvjuk és védjük a még meglévő utóbbiakat, amellyel életükhöz lehetőséget adunk. Fontos feladat, mert színesítik kultúránkat és humanizálják a tájat, élesen látszanak rajtuk a társadalom és gazdaság változásai. Reméljük, korunkban nem lesz tömeges azon települések száma, amelyek helyén utódaink majd emlékhelyek állítására kényszerülnek.

A visszemlékezés készítéséhez felhasznált irodalom jegyzéke

- BLAZOVICH LÁSZLÓ: Apor. In: Mindszenti hírek, 2011. augusztus 12. 8–9. p.
- BLAZOVICH LÁSZLÓ: Hét év, tizenhárom emlékhely. Az Elpusztult és Pusztuló Magyar Falvakért Egyesület életéből. In: A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület Évkönyve 1969–2011. Szerk. Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Szeged, 2011. 213–320. p.
- BLAZOVICH LÁSZLÓ: Apor. In: A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület Évkönyve 2011–2012. Szerk. Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Szeged, 2013. 100–103. p.
- BLAZOVICH LÁSZLÓ: Elpusztult falvak emlékoszlopai Csongrád megyében. Honismeret 2016. 3. sz. 43. p.
- LABÁDI LAJOS: Elpusztult falvak a múltban és napjainkban. In: A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület Évkönyve 2011–2012. Szerk. Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Szeged, 2013. 104–106. p.
- MÓRA JÓZSEF: Gondolatok az ecseri templomrom falai tövében. Honismeret 2016. 3. sz. 41–42. p.
- PÁL LÁSZLÓNÉ SZABÓ ZSUZSANNA: Fecskésparti emlékhely. In: A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület Évkönyv 2016–2017. Szerk. Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna. Szeged, 2018. 235–236. p.
- B. SZABÓ ZOLTÁN: Árpád fejedelem ajándéka. In: Vásárhelyi Hírek, 2015. június 23.